

c.d. ze str. 11

go to mity założycielskie nowożytnej Ukrainy. Mity, których głównym filarem jest walka ze szlachecką Polską – dla Ukraińców synonimem wszelkiego zła i niewiarygodnych cierpień ludu ukraińskiego.

Efekty końcowe „polskiego wariantu” rozwiązania problemu kozackiego to: zniszczenie Kozaczyzny Niżowej jako istotnego podmiotu polityczno-militarnego w Rzeczypospolitej, jedna z podstawowych przyczyn upadku państwa polskiego i morze wylanej krwi. I oczywiście latyfundia magnackie, fortuny największe w Europie. Wspomniany już hetman Stanisław Koniecpolski skarżył się, że „nawet w dwie niedziele” (tygodnie) nie zdoła objechać swych posiadłości ukraińskich ze 120 tysiącami poddanych. Pozostały po nich szczątki wspaniałych pałaców i barokowych świątyń. Ale to nie wszystko. W mitologii narodowej i świadomości Polaków pozostał stereotyp Ukraińca – hajdamaki rżnącego Polaków, a w świadomości Ukraińców polskiego szlachcica jako diabła pędzącego batogiem prawosławnych do katolickich świątyń, pałacego wsie i wbijającego na pale tysiące Kozaków.

Ilnaczej potoczyły się losy Kozaczyzny w Rosji. Pierwsze wielkie wspólnoty kozackie wyrastają tu nad rzekami: Don (Wojsko Dońskie) i Jaik (Ural) nieco później niż kozaczyzna Niżowa (Kozacy dońscy przejmują od Zaporozża niektóre wzorce organizacyjne).

Szybki ich rozwój związany jest ze wzrostem obciążeń pańszczyźnianych w Rosji XVII w. W czasach panowania cara Michała Romanowa, gdy Rosja zmagana się z licznymi zagrożeniami zewnętrznymi, wspólnoty kozackie otrzymują daleko posuniętą autonomię, bliską suwerenności (dońscy w 1613 r., jaicy w 1623 r.). Kozacy dońscy walczą z Tatarami Krymskimi i Turcją, Kozacy jaicy z Kirgizami, Orda

Nogańska i Chanatem Chiwańskim. W miarę umacniania się państwa rosyjskiego autonomia kozacka jest stopniowo ograniczana, do czego pretekstów dostarczało kłopotliwe dla państwa ich łupieżcze napady na pogranicze Turcji, Rosji i Chiny, a także nieprawomyślność religijna (znaczna część Kozaków to zwalczani przez państwo tzw. Raskolnicy, czyli staroobrzędowcy). W związku z tym Kozacy biorą masowy udział w wielkich powstaniach chłopsko-kozackich Stierki Razina (1668-1671) i Jemieliana Pugaczowa (1773-1775). Całkowicie autonomię polityczną Kozactwa zniósł w 1775 r. Katarzyna II. Ale – uwaga! – nie oznaczało to ani likwidacji Kozaczyzny ani pozbawienia kozactwa przywilejów lecz raczej przekształcenia organizacyjno-prawne. Kozacy zostali w pełni podporządkowani władzom państwowym Rosji ale jednocześnie uzyskali prawa osobnego stanu rycerskiego z licznymi przywilejami. Zachowali wolność osobistą, własność ziemi, zwolnienia od większości podatków i samorząd kozacki o znacznym zakresie samodzielności w sprawach wewnątrz-wspólnotowych. Starszyzna kozacka została nobilitowana a wojska kozackiego wprowadzono rosyjskie oficerskie stopnie wojskowe. W zamian Kozacy zobowiązani zostali do odbywania służby wojskowej w określonym wymiarze i stawiania w razie wojny z koniem i uzbrojeniem. Stopniowo, wraz z posze-

rzaniem granic państwa rosyjskiego, społeczności kozackie tworzone są – także z inicjatywy władz – na przedgórzach Kaukazu, w Azji Środkowej, Syberii i na Dalekim Wschodzie (Kozacy kubańscy, teryscy, siemiradzcy, astrachańscy, zabajkalscy, amurscy, ussuryjscy i inni). Zamożne stacje kozackie stały się rejonami przodującej w Rosji gospodarki rolnej a państwo zyskało „bezpłatną” i bardzo skuteczną ochronę granic najbardziej narażonych na ataki. Nie ulega wątpliwości, że Kozacy odegrali w Rosji ogromną rolę nie tylko w poszerzaniu granic imperium i ich ochronie, ale także w licznych wojnach. O wysokiej randze „stanu kozackiego” w carskiej Rosji świadczy fakt, że od 1827 r. nominalnym atamanem kozackim był każdorazowy następcą tronu. Doskonale wyszkolone i wyekwipowane zastępy jazdy kozackiej tworzyły elitarne jednostki armii rosyjskiej (w przeddzień wybuchu I wojny światowej – ponad 450 tysięcy żołnierzy).

Rewolucja Październikowa 1917 r. zapoczątkowała R długi, tragiczny 40-letni okres w życiu Kozaczyzny Rosyjskiej. Także walk bratobójczych. Większość Kozaków opowiedziała się w czasie wojny domowej (1918-1922) po stronie białych ale odegrali oni istotną rolę również w Armii Czerwonej (słynna jazda Budionnego). Sprowadziło to na

społeczność kozacką dotkliwe represje i likwidację wszelkich przejawów samorządności. Ale to dopiero początek nieszczęść. Zamożne stacje kozackie opierały się kolektywizacji, czego skutkiem były rekwizycje żywności, głód i deportacje na Sybir. W latach II wojny światowej (w ZSRR lata 1941-1945) i bezpośrednio po jej zakończeniu Kozacy byli represjonowani za kolaborację części z nich z Niemcami (choć także wśród wyróżnionych za męstwo tytułem Bohatera Związku

Radzieckiego spotkamy kilkudziesięciu Kozaków). Przejmujący obraz życia Kozaków dońskich w latach 1915-1935 daje twórczość Michaiła Szołochowa („Opowiadania znad Donu”, „Cichy Don”, „Zorany ugór”).

Ale dziesięciolecia prześladowań Kozaków rosyjskich nie zdołały wyplenić do końca ich odrębności obyczajowej i społecznej. Zaczęła się ona odradzać już w czasach radzieckich (po latach „kultu jednostki”) a po transformacji ustrojowej (1990-1992) przybrała formy organizacyjne. Powstały organizacje społeczne w poszczególnych regionach kozackich i reprezentacja krajowa (1990-Związek Kozacki). Zarządzająca Związkiem Kozackim Rada Atamanów przyjęła w 1993 r. Deklarację Kozactwa. Postuluje ona, by – nawiązując do tradycji historycznych - włączyć Kozaczyznę w system ochrony państwa i spokoju obywatelskiego. Ma to być realizowane m.in., poprzez organizację specjalnych jednostek kozackich w armii, wojskach wewnętrznych i ochrony pogranicza, powołanie kozackich formacji rezerwistów i in. Bardzo aktywne jest również życie kulturalne w stanicach, nawiązujące do tradycji Kozaczyzny.

Jan Burakowski